

Regionální principy tranzice pravde
Regionalni principi tranzicione pravde

principi
tranzicione
pravde

Jačanje inkluzivnih glasova žrtava na Zapadnom Balkanu

Principi tranzicione pravde za udruženja žrtava

Uvod

principi tranzicione pravde

Jedan od glavnih rezultata projekta Jačanje inkluzivnih glasova žrtava (JIGŽ) bilo je stvaranje zajedničkih skupova lokalno utemeljenih principa tranzicione pravde (TP) bitnih udruženjima žrtava u Severnoj Makedoniji, Srbiji i na Kosovu, kao i na regionalnom planu.

Glavni cilj bio je da se regionalno i na nacionalnim planovima zapadnog Balkana ustanove principi TP koji su praktični, usredsređeni na žrtve i od značaja za njihov svakodnevni život. Konkretni ciljevi tih principa detaljno su navedeni u preambuli.

Odlučeno je da krajnji proizvod bude kratak, koncizan i jasan, te da sažme suštinske vrednosti i načela žrtava. Njegova osnovna svrha bila je da usmerava ponašanje, diskurs i komunikaciju vezano za pitanja koja se odnose na žrtve.

Članovi Konzorcijuma JIGŽ iz Severne Makedonije, Srbije i sa Kosova saradivali su sa grupama žrtava na izradi nacionalnih principa koji se tiču njihovih potreba i konteksta. Jedno od ključnih pitanja postavljenih na nacionalnom planu bilo je: „kakvu promenu i proces biste želeli da vidite u budućnosti?“

Međunarodni centar za tranzicionu pravdu (MCTP) dao je mišljenje na prve nacрте i dostavio Konzorcijumu uporedna iskustva na razmatranje. Sledile su dalje konsultacije na terenu, te su sačinjeni revidirani principi.

Zatim je MCTP pripremio nacrt preambule i konsolidovao tri skupa nacionalnih principa u nacrt skupa regionalnih principa. Utvrđeni su kolektivno vođeni razgovori, teme i pitanja od zajedničkog interesa. Vodilo se računa da budu obuhvaćeni svi predloženi principi sa nacionalnog plana, samo bez ponavljanja.

Principi su bili predmet razmatranja i debate na 2. regionalnom sastanku JIGŽ održanom u Prizrenu 20. i 21. maja 2023. godine. Postignut je opšti konsenzus dok su u nacrt principa unete neke izmene. Zatim su prisutni prihvatili principe, a Konzorcijum ih je usvojio. Pojedinačna udruženja žrtava mogu da ih formalno usvoje kad ih njihove upravne strukture ili odbori prihvate.

Principi se sada mogu koristiti da se udruženja žrtava na zapadnom Balkanu njima rukovode u svojim odlukama i izborima. Mogu se koristiti i kao platforma oko koje će se grupe žrtava ujediniti i mobilisati radi ostvarenja svojih zahteva. Izazov je u tome kako da se principi smisleno otelotvore i deluju, kako na nacionalnom tako i na regionalnom planu.

Preambula

---

principione prava

Mi, grupe žrtava na Kosovu, u Severnoj Makedoniji i u Srbiji, u **želji** da kreiramo smislene i održive procese tranzicione pravde usmerene na žrtve u našim zemljama i širem regionu, **prepoznajemo**:

- ▶ patnju, teškoće i nepravdu koje su pretrpele žrtve širom regiona nakon prošlih sukoba,
- ▶ duboke razdore koji su izazvali podele u našim zemljama, kao i u regionu Zapadnog Balkana,
- ▶ hitnu potrebu da se:
  - nadoknadi šteta koju su pretrpele sve žrtve u regionu i zacele podele iz prošlosti koje i dalje utiču na naš region,
  - uspostave garancije kako bi se sprečilo ponavljanje sukoba i patnje koje donosi.

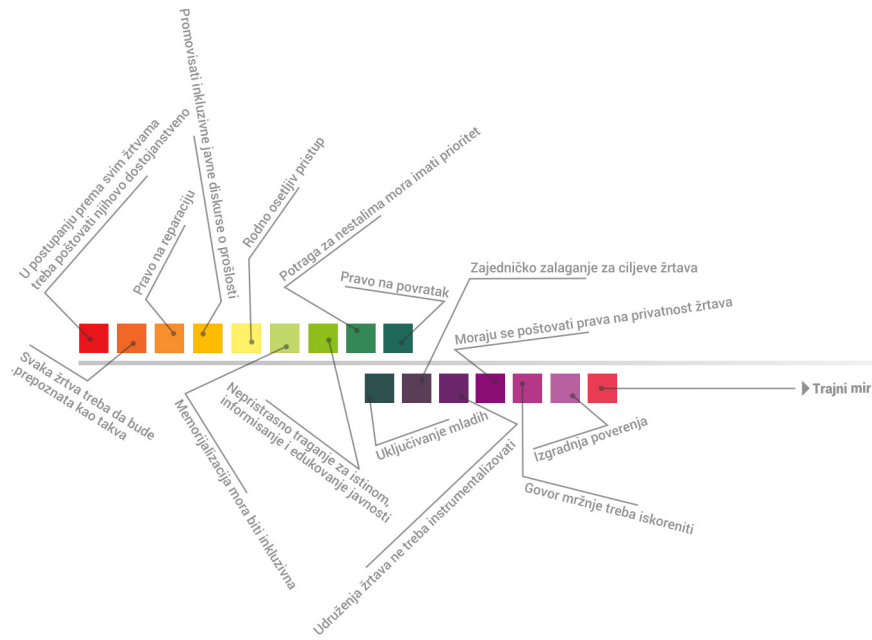
Odlučni da zaštitimo dostojanstvo svih žrtava i preživelih iz naše bolne prošlosti i da uvek delujemo u njihovom najboljem interesu.

Zabrinuti aktuelnim maltretiranjem žrtava i preživelih, te manipulacijama o prošlosti i **konstatujući**:

- ▶ utišane glasove žrtava iz marginalizovanih grupa, posebno manjina, žena i mladih,
- ▶ dominaciju jednostranih narativa, negiranje žrtava drugih etničkih grupa i preovlađujuću zapaljivu retoriku,
- ▶ stalno prisutan potencijal za dalje nasilje i sukobe.

U skladu sa tim usvajamo sledeće principe da usmeravaju uspostavljanje procesa tranzicione pravde okrenutih žrtvama na nacionalnom i na regionalnom nivou, i:

- ▶ **Prihvatamo** primenu ovih principa i poštovanje vrednosti i osećanja koje oličavaju, tako da smo sigurni da će služiti interesima žrtava i preživelih i da im neće naštetiti.
- ▶ **Pozivamo** političke i javne aktere da se pridržavaju ovih principa i podrže njihove nabrojane vrednosti i standarde.
- ▶ **Obavezujemo** se da postupamo sa dužnom pažnjom, profesionalno i transparentno u težnji ka ostvarenju tih principa, i
- ▶ **Ohrabrujemo** političke i javne aktere da postupaju na sličan način u suočavanju sa prošlošću, a posebno u odnosu na njihov diskurs i postupke prema žrtvama.

U postupanju prema svim žrtvama treba poštovati njihovo dostojanstvo

- ▶ Prema svim žrtvama, bez izuzetka, treba se odnositi uz saosećanje, poštovanje njihovog dostojanstva i njihove ljudskosti.

Žrtve moraju biti priznate kao osobe koje imaju prava. Sve žrtve imaju pravo na istinu o ranijim kršenjima ljudskih prava iz prošlosti i da saznaju sudbinu svojih najmilijih. Imaju pravo na odgovornost i pravdu, kao i priznanje i obeštećenje za pretrpljene patnje. Imaju pravo i na garancije da se takva kršenja neće ponoviti.

Žrtve treba da budu vidljive i da se njihov glas čuje na način koji štiti njihovo dostojanstvo.

Svaka žrtva treba da

bude prepoznata kao takva

- ▶ Svaku žrtvu treba uvažiti, bez razlike. Stradanje svake žrtve rata mora biti priznato i uvaženo, nezavisno od etničkog porekla ili pripadnosti grupi.

Nijedna pojedinačna grupa nema monopol nad prošlim stradanjima. Mora prestati umanjivanje stradanja i gubitaka drugih. Treba promovisati razumevanje drugih i poznavanje njihove prošlosti.

Prema žrtvama treba postupati na isti način i uz dužno poštovanje prirode i obima njihovih patnji.

Pravo na reparaciju

principione
prava

- ▶ Sve žrtve imaju pravo na delotvornu reparaciju, uključujući pristup specijalizovanim službama za tretiranje fizičkih, mentalnih i emocionalnih patnji i za kršenja njihovih osnovnih ljudskih prava.

Treba sprovesti reforme koje će pružiti delotvornu pravnu zaštitu žrtvama i njihovim porodicama, uključujući rešavanje njihovog pravnog statusa, kako bi pojačali svoja prava na suštinsku reparaciju.

Žrtve treba savetovati o njihovim pravima i dostupnim pravnim lekovima i postupcima. Treba im dati najnovije informacije kako da dođu do tih usluga i reparacija.

Promovisati inkluzivne

javne diskurse o prošlosti

- ▶ Narativi o prošlim sukobima moraju biti inkluzivni i zasnovani na dokazima i činjenicama. Moraju da prikažu ono što se dogodilo. Jednostrani narativi ne odražavaju punu istinu i štetni su za društvo.

Narativi moraju da govore u ime svih žrtava i preživelih. Svaka žrtva mora dobiti priliku da ispriča svoju priču.

Svako je dužan da sačuva priče iz prošlosti i postara se da ne budu potisnute već da se nadaleko čuju.

Rodno osetljiv pristup

principijone
pravde

- ▶ Seksualno i rodno zasnovano nasilje koristilo se u ratu kao oružje. Iskustva i stradanja žena tokom sukoba moraju se prepoznati kao takva. Stigma i nepravda koju trpe žrtve takvih kršenja prava moraju se rešavati kroz konkretne programe. Zajednice treba da se brinu o preživelim tog zla. Treba uvažiti njihovu privatnost i prema njima postupati s poštovanjem i uvažavanjem njihovog dostojanstva.

Žene treba da se uključe u sve nivoe procesa tranzicione pravde. Ne samo što treba da učestvuju u tim programima, već i da ostvare bitnu ulogu u donošenju odluka i rukovođenju. Takvo učešće doprineće stvaranju pravednijih i inkluzivnijih društava u regionu.

Memorijalizacija

mora biti inkluzivna

- ▶ Memorijalizacija i komemoracije treba da prikazuju šta su propatile i preživele sve zajednice i da se zasnivaju na činjenicama. Memorijali ne treba da se svode samo na jedno-etničke programe već, gde je to moguće, da prevaziđu etničke i verske podele. Kontekst treba pažljivo proučiti da bi se ispoštovale lokalne potrebe, tradicije i društveno-kulturološki osetljiva pitanja.

Memorijali treba da budu proizvod učešća građana, uključujući omladinu. Cilj memorijalnih aktivnosti treba da bude promovisanje međugeneracijskog dijaloga i društvena razmena između zajednica. Krajnji cilj memorijalizacije treba da bude vraćanje i afirmacija povređenih prava i dostojanstveno sećanje na žrtve i preživele.

Događaje iz prošlosti treba obeležavati na način koji ne produbljuje podele među zajednicama. Memorijali ne treba da se bave samo zvaničnim ličnostima i borcima, nego i civilnim žrtvama, kojima treba ukazati poštovanje.

Nepriistrasno traganje za istinom, informisanje i edukovanje javnosti

- Potrebno je rigorozno i nepriistrasno utvrđivanje činjenica o prošlim sukobima, zajedno sa detaljnom analizom, da bi se izvukli verodostojni i objektivni zaključci. Morala bi da postoji regionalna saradnja kako bi se obezbedio nesmetan pristup svim relevantnim informacijama.

Moraju se izbegavati jednostrana tumačenja. U traganju za istinom moraju se saslušati sve strane i sve perspektive. Prošlost se mora proučiti sa svim njenim složenostima i nijansama. Treba naglasiti lična iskustva sa svih strana.

Potvrđene činjenice treba da budu javno dostupne, tačno sažete a prema potrebi prevedene na druge jezike. Prikupljene informacije treba se čuvaju u arhivi i da su dostupne javnosti.

Potruga za nestalima

mora imati prioritet

- ▶ Znajući da porodice nestalih žive u neizvesnosti, pitanje nestalih lica mora da zauzima visoko mesto na političkim agendama celog regiona. Treba uložiti sve napore da se rasvetle sudbine nestalih lica, saznaju lokacije njihovih posmrtnih ostataka i izvrši identifikacija.

Trebalo bi da postoji regionalna saradnja između država i udruženja žrtava u cilju koordinisanja potrage za nestalim licima i dostojanstven povratak posmrtnih ostataka porodicama.

Pravo na povratak

---

principione
prava

- ▶ Raseljena lica često se zanemaruju kao jedna od grupa žrtava. Mora im se garantovati pravo na povratak, koje obuhvata stvaranje bezbednog životnog okruženja i restituciju ili pravičnu naknadu za njihovu imovinu.

Uključivanje mladih

principione
pravede

- ▶ Treba ispitati inovativne načine da se mladi informišu i edukuju da kritički i konstruktivno razmišljaju o prošlosti.

Udruženja žrtava treba da uključe mlade u svoj rad, kako bi se čuo i njihov glas u procesima tranzicije pravde i izgradnje mira.

Treba stvoriti prilike za mlade iz različitih zajednica da se uključe u dijalog između zajednica, društvene i kulturološke projekte i programe razmene, kako bi se poboljšalo uzajamno razumevanje i poštovanje.

prinsipi
prava
vdeione

Zajedničko zalaganje za ciljeve žrtava

- ▶ Žrtve treba da se ujedine i mobilišu oko zajedničkih ciljeva. Zajedničko zagovaranje ima veći uticaj na javne institucije i društvo. Zahtevi žrtava se shvataju ozbiljnije kad ujedine glasove. Saradnja takođe gradi solidarnost među grupama žrtava.

Udruženja žrtava treba da reše međusobne nesuglasice i nastoje da izgrade jedinstven front zasnovan na ključnim zahtevima žrtava.

principione
prava

Udruženja žrtava

ne treba instrumentalizovati

- ▶ Grupe preživelih i grupe žrtava ne smeju da dopuste da ih politički akteri ili druge interesne grupe iskoriste u zlonamerne ili prikrivene ciljeve.

Udruženja žrtava treba da teže da budu otvorene i transparentne u odlučivanju. Predstavnici žrtava moraju uvek postupati etički.

Članove i druge aktere treba redovno obavješavati o ključnim dešavanjima. Treba im pomoći da se suštinski uključe u donošenje odluka i aktivnosti koje se tiču njih.

Moraju se poštovati

prava na privatnost žrtava

- ▶ Ono što su žrtve pretrpele su priče koje pripadaju njima. Te priče se ne smeju distribuirati ni objavljivati bez njihove izričite prethodne saglasnosti.

Žrtve same odlučuju koji se delovi njihovih iskustava mogu objaviti. Mogu odlučiti da ne otkriju svoj identitet. Žrtve imaju pravo da zahtevaju punu poverljivost i tada se njihova prava na privatnost moraju poštovati u svakom trenutku.

Govor mržnje

treba iskoreniti

- ▶ Govor mržnje podstiče nasilje i podstiče povratak sukobu. Takav govor unižava dostojanstvo i humanost ljudi i podriva samu demokratiju.

Predstavnici udruženja žrtava treba da izbegavaju nacionalistički ili etnički zasnovan diskurs.

Govor koji promovise kolektivno kažnjavanje ili pripisuje kolektivnu krivicu etničkim grupama ili zajednicama mora da prestane. Odgovornima se mogu smatrati samo oni pojedinci ili institucije koji su izvršili ili naredili zločine i to tek nakon što se činjenice utvrde i provere.

Izgradnja poverenja

principione
prava

- ▶ Društva treba da ponude bezbedni prostor u kojem ljudi mogu da čuju „drugu“ stranu. Treba negovati kulturu sećanja i tolerancije uz poštovanje, u kojoj su zajednice spremne da čuju različite perspektive i tumačenja. Ne smeju se veličati ratni zločini i osuđeni ratni zločinci.

Takav konstruktivan način suočavanja sa nepravdama iz prošlosti postavlja temelj za izgradnju vizije zajedničke budućnosti u regionu.

Trajni mir

principione
pravde

- ▶ Trajni mir u regionu i među zajednicama jeste preduslov za ponovnu izgradnju života. To podrazumeva ne samo prekid neprijateljstava, već i otklanjanje straha od ponovnog izbijanja sukoba ili nasilja.

Udruženja žrtava moraju da zahtevaju puno poštovanje ljudskih prava i uvođenje garancija da se sukobi neće ponoviti. To obuhvata poštovanje načela navedenih u ovom dokumentu. To ujedno zahteva ozbiljan dijalog u regionu, na različitim nivoima. Nekada nasilne javne institucije moraju se reformisati ili iz temelja preurediti.

Širom regiona moraju se uvesti vrednosti koje promovišu toleranciju, razumevanje i poštovanje ljudskog dostojanstva.

Građanske inicijative: Građanske inicijative su organizacija civilnog društva koja već 25 godina radi na edukaciji građana o njihovim pravima, demokratiji, civilnom društvu, i o tome kako da budu aktivni i ravnopravni građani u donošenju odluka koje utiču na njihove živote. Vizija Građanskih inicijativa je pravedno društvo građana, svesnih svojih dužnosti i uloga, društveno aktivnih i glasnih građana, u stalnom dijalogu sa otvorenom i odgovornom državom. <https://www.gradjanske.org>

Međunarodni centar za tranzicionu pravdu (ICTJ): ICTJ radi rame uz rame sa žrtvama, kako bi bile prepoznate i obeštećene za masovna kršenja ljudskih prava, kako bi odgovorni za to odgovarali, kako bi se demokratske institucije reformisale i izgradile, kao i sprečilo ponovno nasilje ili represija. <https://www.ictj.org>

Integra NGO: Misija Integre je da pomogne razvoj Kosova, posebno u kontekstu ljudskih prava i integracije, kroz promovisanje priča i rad sa marginalizovanim zajednicama, doprinoseći tako demokratskim procesima i izgradnji poverenja i mirnog suživota. <https://www.ngo-integra.org>

Nova društvena inicijativa (New Social Initiative – NSI): NSI je organizacija civilnog društva koja osnažuje nevećinske zajednice u učestvovanju u društvenom i institucionalnom životu Kosova, i produbljuje poverenje između zajednica, pružajući im podršku u bavljenju prošlošću, i normalizaciji odnosa između Kosova i Srbije. <https://www.newsocialinitiative.org>

Mirovna akcija (Peace Action): Mirovna akcija je neprofitna organizacija aktivista koja radi na izgradnji mira i promovisanju kulture nenasilja, putem iniciranja i negovanja konstruktivnog dijaloga, suočavanja sa prošlošću, integrisanom edukacijom i regionalnom saradnjom. <https://mirovnaakcija.org>

PAX: PAX je najveća mirovna organizacija u Holandiji. Rade na tome da zaštite civile od ratnih dejstava, prekinu oružano nasilje i izgrade inkluzivni mir. Deluju u konfliktnim područjima širom sveta, zajedno sa partnerima i ljudima koji, kao i oni, veruju da svi imaju pravo na dostojanstven život u mirnodopskom društvu. <https://www.paxforpeace.nl>

Ova publikacija je nastala u okviru projekta “**Jačanje inkluzivnih glasova žrtava, transformisanje narativa**”, uz finansijsku podršku Evropske unije. Njen sadržaj je isključiva odgovornost projektnog konzorcijuma i ti stavovi ne odražavaju nužno stavove Evropske unije.

2023.

principi
transizione
prave